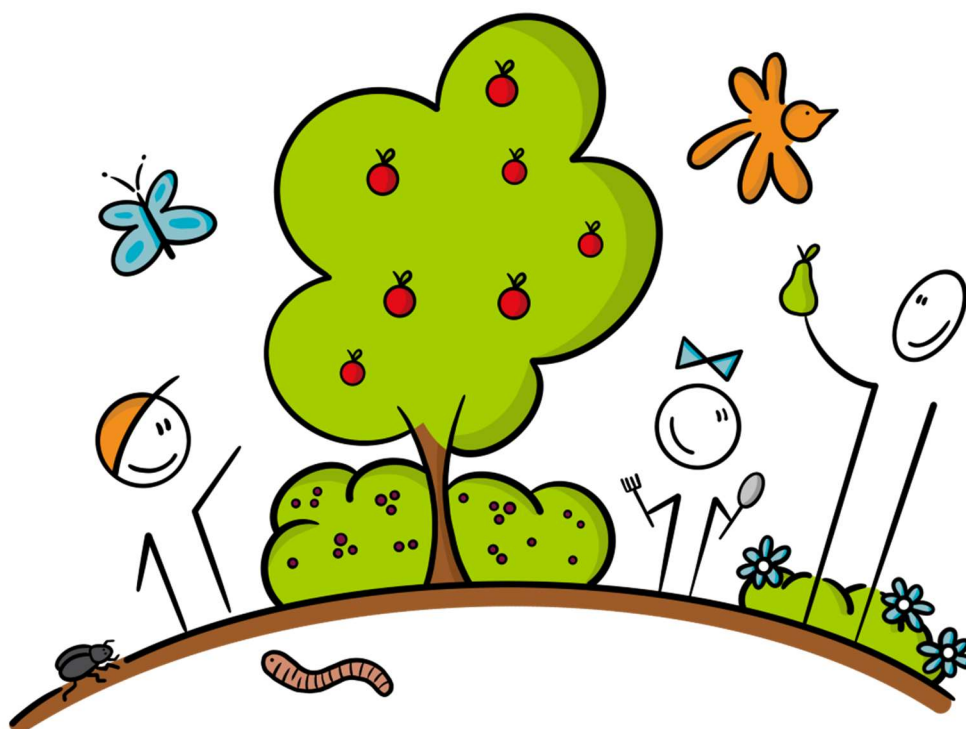

Inventarisatie Voedselbosjes 2023

Het ophalen van ervaring omtrent de groei en educatie van Voedselbosjes

ivn natuur
educatie

Talita van Hartskamp

Januari 2024

Inhoudsopgave

Lijst met figuren.....	3
Opdracht.....	3
1. Samenvatting.....	4
2. Inleiding.....	5
3. Werkwijze.....	6
4. Overzicht Voedselbosjes.....	8
5. Fysieke situatie Voedselbosjes.....	10
5.1 Ontwerp.....	10
5.2 Plantensoorten.....	11
5.3 Onkruid.....	12
5.4 Onderhoud.....	14
5.5 Onderhoudsmaterialen.....	15
6. Educatie in de Voedselbosjes.....	16
6.1 Plantwachters.....	17
6.2 Educatiematerialen.....	17
7. Communicatie omtrent de Voedselbosjes.....	18
7.1 Externe partijen.....	18
7.2 Jaarlijkse landelijke meeting.....	18
8. Samenvatting per Voedselbosje.....	19
8.1 Provincie Drenthe.....	19
8.2 Provincie Flevoland.....	19
8.3 Provincie Gelderland.....	20
8.4 Provincie Limburg.....	22
8.5 Provincie Noord-Brabant.....	23
8.6 Provincie Noord- Holland.....	25
8.7 Provincie Overijssel.....	27
8.8 Provincie Utrecht.....	28
8.9 Provincie Zuid-Holland.....	30
8.10 Provincie Zeeland.....	32
9. Conclusie en aanbevelingen.....	33
9.1 Fysiek.....	33
9.2 Educatie.....	33
9.3 Communicatie.....	34
10. Referenties.....	35

Lijst met figuren

Figuur 1. De spreiding van de bezochte Voedselbosjes in Nederland.....	6
Figuur 2. De zes locaties waarmee het niet tot een afspraak kon komen.....	7
Figuur 3. Aanplantmomenten van de Voedselbosjes.....	8
Figuur 4. Overzicht van het aantal leerlingen op de 14 scholen.....	8
Figuur 5. Overzicht van de achtergrond van de Voedselboswachter.	9
Figuur 6. Overzicht tevredenheidsscore van de locaties.....	9
Figuur 7. Overzicht van de variatie in oriëntatie en grondsoort.....	10
Figuur 8. Voedselbosje bij de Franciscusschool in Ede.....	10
Figuur 9. Overzicht van soorten in Voedselbosjes met 20 soorten aanplant.....	11
Figuur 10. Overzicht van soorten in Voedselbosjes met 30 soorten aanplant.....	12
Figuur 11. De visies die de locaties over onkruid wieden hebben.....	12
Figuur 12. Het voorkomen van de gevonden onkruidsoorten in de Voedselbosjes.....	13
Figuur 13. Aantal verschillende onkruidsoorten per Voedselbosje.....	13
Figuur 14. Overzicht van de gemiddelde onkruid aanwezigheidsscore per Voedselbosje.....	14
Figuur 15. Onderhoudssituatie.....	14
Figuur 16. De werklust die Voedselboswachters ervaren.....	15
Figuur 17. Overzichtsfiguur educatie in het Voedselbosje.....	16
Figuur 18. Overzichtsfiguur verantwoordelijkheidsgevoel van kinderen.....	16

Opdracht

Deze inventarisatie is uitgevoerd in opdracht van IVN Natuureducatie. De inventarisatie is onderdeel van mijn afstudeerstage voor de Master Biologie, specialisatie ecologie aan Wageningen University & Research.

1. Samenvatting

IVN heeft de ambitie om 1000 Voedselbosjes aan te leggen op pleinen. Voedselbosjes dragen bij aan de verbinding tussen kind en natuur en het veranderen van voedselvoorkeuren. Daarnaast dragen Voedselbosjes bij aan de biodiversiteit en klimaatadaptatie.

In deze inventarisatie is er contact geweest met 24 locaties waar een Voedselbosje is aangelegd, om zo te onderzoeken hoe het Voedselbosje groeit en hoe de educatie plaats vindt. In totaal zijn 18 Voedselbosjes bezocht, waar het onderzoek bestond uit een fysieke inspectie en een interview met de Voedselboswachter. Alle Voedselboswachters zijn tevreden over hun Voedselbosje, maar het onderhoud en het educatieve gebruik variëren sterk.

Bij 75% van de Voedselbosjes is het hekwerk in goede staat. Bij 45% van de Voedselbosjes is een mulchlaag aanwezig en bij 61% van de Voedselbosjes zijn de houtsnipperpaden in nette staat. Er zijn 43 verschillende soorten onkruid gevonden in de 18 bezochte Voedselbosjes. Gemiddeld staan er zes verschillende soorten onkruid per Voedselbosje, waarin de mate waarin het onkruid voorkomt varieert. 41% van de locaties geeft aan dat ze onkruid laten staan tenzij het te veel wordt. 18% doet niets met het onkruid en laat het Voedselbosje zijn gang gaan. 41% van de Voedselboswachters geeft aan dat ze informatie missen over waar ze de soorten terug vinden in het Voedselbosje.

Slechts 23% van de locaties voert de IVN lessen bij het Voedselbosje uit. 24% van de locaties wil dit (weer) oppakken. Bij 41% van de locaties worden er (ook) lessen naast de IVN lessen uitgevoerd. Bij 23% van de locaties voelen leerlingen zich verantwoordelijk voor één plant, waar bij 6% de leerlingen zich verantwoordelijk voelen voor het gehele Voedselbosje. Bij 59% voelen leerlingen zich niet verantwoordelijk. De educatiematerialen zijn geschikt voor de doelgroep, maar voor Speciaal Onderwijs zou meer visuele ondersteuning wenselijk zijn.

Bij zes locaties wordt er via de nieuwsbrief informatie over het Voedselbosje gedeeld met ouders/verzorgers. In Maastricht is het CNME betrokken bij de Voedselbosjes en vier locaties maken gebruik van een tuinman of hovenier die af en toe iets in het Voedselbosje doet. De landelijke meeting wordt door vijf Voedselboswachters als een toevoeging gezien. Daarnaast zijn er meerdere suggesties voor andere manieren van informatie verspreiding.

Aanbevelingen:

- Opnemen van meer fruitbomen en struiken in het soortenpakket
- Verwijderen van venkel uit het soortenpakket
- Optie aanbieden om deurtjes in het hekwerk te plaatsen bij nieuwe locaties
- Optie voor extra houtsnipperpaden aanbieden bij nieuwe locaties
- Voorzien van een duidelijke en kloppende plattegrond
- Gebruik maken van plantenstekers die langdurig blijven staan of opnemen in het Handboek dat locaties zelf de plantenstekers jaarlijks moeten vervangen
- Zorgen dat leerkrachten inzien dat les geven in het Voedselbosje niet ingewikkeld is
- Ontwikkelen van meer visueel lesmateriaal voor in elk geval het Speciaal Onderwijs
- Aanbieden van een e-learning
- Digitaal beschikbaar maken van de educatie toolbox
- Aanbieden van tips en tricks rondom de continuïteit van de Voedselbosje
- Aanbieden van een training voor leerkrachten omtrent natuuronderwijs
- Verduidelijken wie de projectleider is in Zuid-Holland en Zeeland

2. Inleiding

IVN streeft naar 1000 Voedselbosjes op schoolpleinen en/of bij kinderopvanglocaties in 2024. Op deze manier bereiken ze grote aantallen kinderen, waarmee ze hopen gezond en duurzaam eten te promoten.

Het blijkt dat tuinieren op het schoolplein ervoor zorgt dat kinderen eerder groenten of fruit proeven (Morris et al., 2001). Het proeven is een essentiële stap in het veranderen van de voedselvoorkeuren van kinderen (Morris et al., 2001). Daarnaast voelen kinderen met een groen schoolplein zich meer verbonden met de natuur. De verbondenheid wordt versterkt door de aanwezigheid van een moestuin of voedselbos op het plein (Luís et al., 2020).

Kinderen waarderen de tijd die ze mogen doorbrengen in een voedselbos en maken vaak emotioneel contact met dieren en planten, waardoor hun respect voor de natuur toeneemt (Hammarsten et al., 2019). Daarnaast zijn er kinderen die het voedselbos vooral waarderen omdat ze de mogelijkheid krijgen om tijd door te brengen met hun vrienden in een minder gedwongen omgeving, wat voor een positieve ervaring zorgt (Hammarsten et al., 2019).

Jaarlijkse bloemen- en moestuinen zorgen er voor dat leerlingen de volledige cyclus en transformatie van de planten mee krijgen wat erg leerzaam is (Blair, 2009). Nu vraagt het bijhouden van deze tuinen veel werk en is dit mogelijk een drempel voor scholen. Een mini-voedselbos is hiervoor een goede oplossing, aangezien het nog steeds een inspirerende plek is waar men kan leren over en genieten van de natuur (Almers et al., 2017). Een mini-voedselbos is het meest effectief als er een combinatie wordt gemaakt met een groot voedselbos. Het mini-voedselbos op het plein zorgt dan voor het dagelijkse contact, waar het grote voedselbos de mogelijkheden voor buiteneducatie en beleving vergroot (Almers et al., 2017).

Buiten de ervaringen die kinderen opdoen in een voedselbos, combineren voedselbossen de voedselproductie met biodiversiteit, gaan ze bodemerosie tegen, dragen ze bij aan de waterhuishouding en gaan ze stedelijke hitte tegen (Cariñanos, et al., 2022). Wel is het nog de vraag in hoeverre een voedselbos efficiënte voedselproductie oplevert (Tracé, 2023). Voor het project van IVN is dat niet perse relevant, aangezien het hier niet om massaproductie van voedsel gaat, maar om het meenemen van kinderen in een nieuw verhaal over landbouw en duurzame voedselproductie.

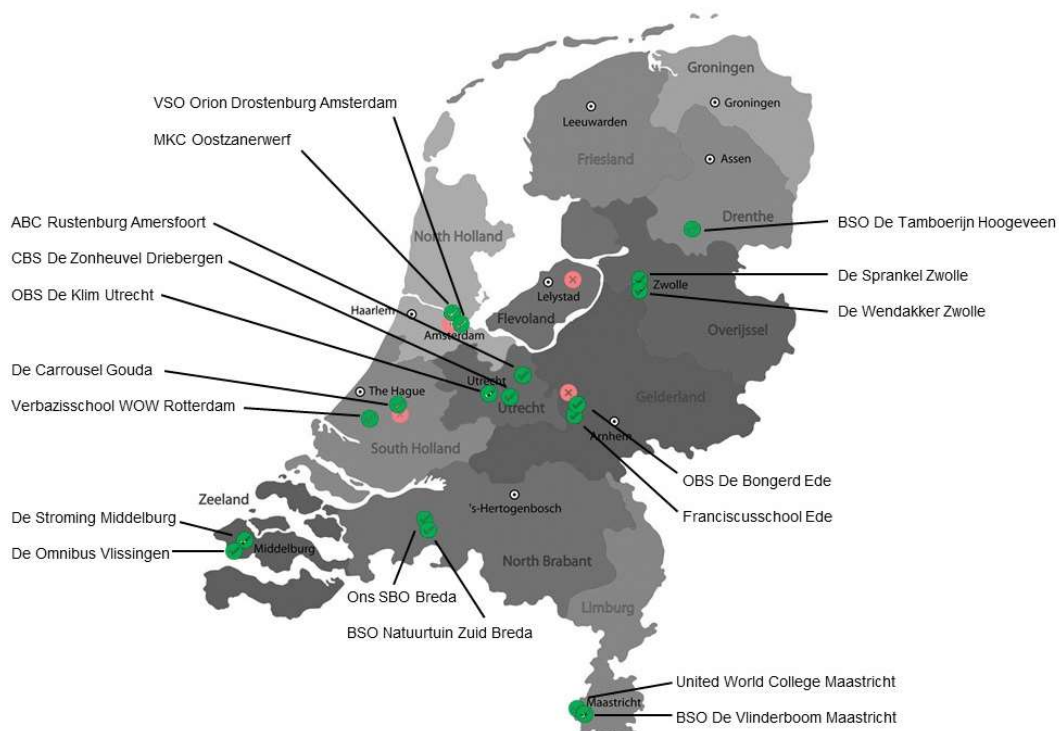
In dit rapport worden 24 Voedselbosjes uitgelicht, waarvan er 18 zijn bezocht om te onderzoeken hoe het Voedselbosje groeit en hoe de educatie plaatsvindt. Het doel van het onderzoek is te leren van de huidige ervaringen. Het rapport begint met een toelichting van de methode van de inventarisatie, waarna de algemene indruk, fysieke situatie, educatie en communicatie van de Voedselbosjes locaties wordt doorgenomen. Vervolgens volgt per Voedselbosje een korte samenvatting, waarna wordt afgesloten met een conclusie en aanbevelingen.

3. Werkwijze

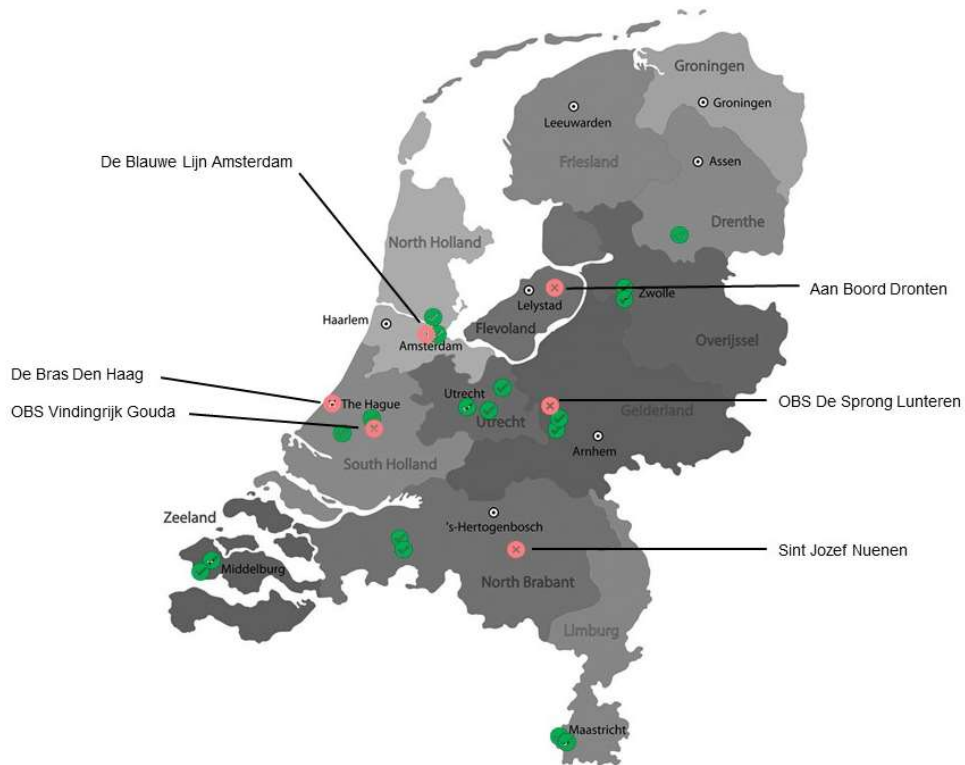
In deze inventarisatie zijn 18 Voedselbosjes bezocht om informatie over de groei en de educatie op te halen (Figuur 1). De locaties zijn verspreid door het land en zonder voorkennis geselecteerd om bias te voorkomen. De inventarisatie bestond uit kwantitatief - en kwalitatief onderzoek in de vorm van een fysieke inspectie en een interview. Ook is er met zes andere Voedselbosjes contact gezocht om een afspraak in te plannen (Figuur 2), maar deze afspraken zijn om verschillende redenen niet tot stand gekomen. De samenvatting voor elk van de 24 Voedselbosjes kan worden teruggevonden in hoofdstuk 8.

Tijdens de fysieke inspectie werd gekeken naar onderhoud van het hekwerk, de paden van houtsnippers en de aanwezigheid van een mulchlaag. Daarnaast werden de aanwezige soorten onkruid genoteerd en gescoord op mate van aanwezigheid en werden de ook de aangeplante soorten geclassificeerd in categorieën lopend van afwezig tot in zeer goede staat (Bijlage 1).

De interviews werden bij voorkeur afgenomen in of bij het Voedselbosje, maar werden 2 keer telefonisch afgenomen. In de interviews werd uitgevraagd hoe het Voedselbosje gebruikt wordt, hoe het materiaal wordt ervaren en of de locatie en de Voedselboswachter enthousiast zijn over het Voedselbosje (Bijlage 2). VSO Orion Drostenburg in Amsterdam is wel bezocht, maar een interview kon hier geen plaats vinden.

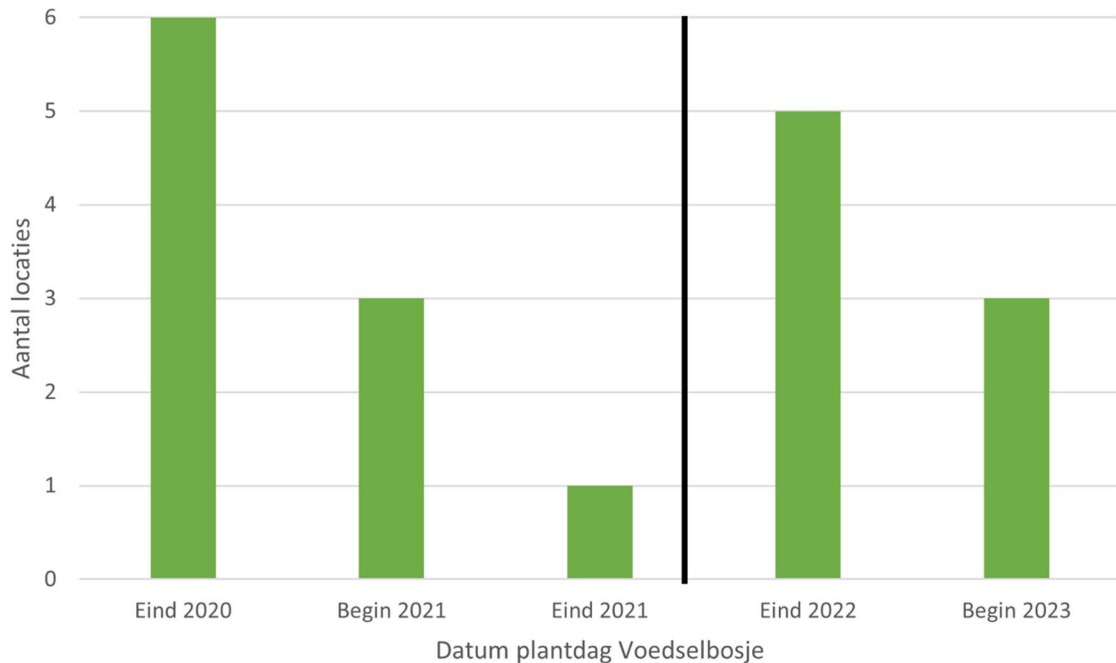
Figuur 1. De spreiding van de bezochte Voedselbosjes in Nederland.

Figuur 2. De zes locaties waarmee het niet tot een afspraak kon komen.

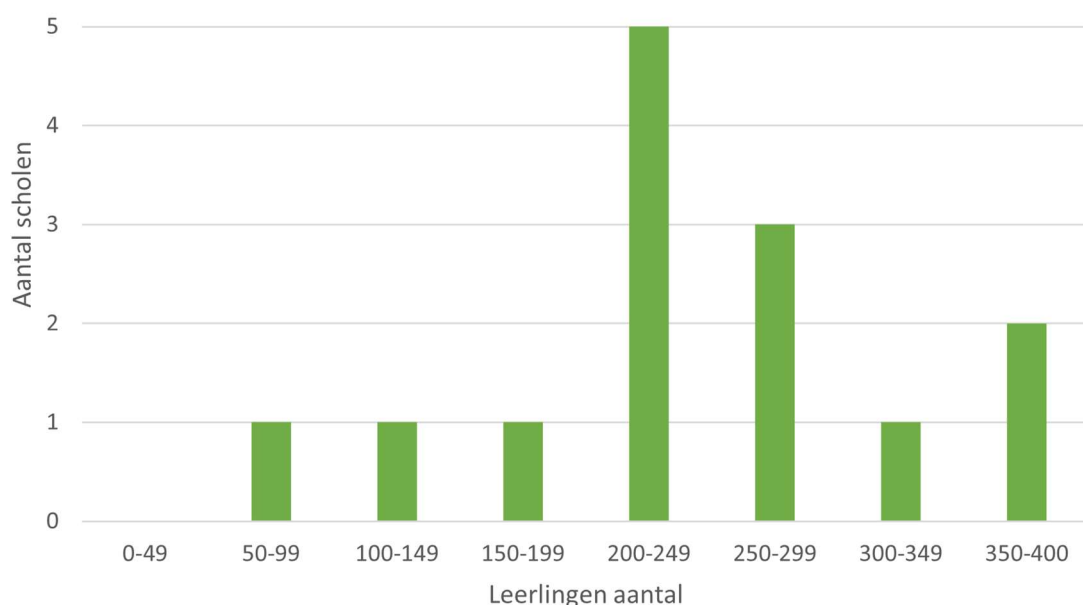
4. Overzicht Voedselbosjes

De inventarisatie vond plaats tussen 28 september en 15 november 2023. In de inventarisatie zijn 18 Voedselbosjes bezocht die gepland zijn tussen oktober 2020 en februari 2023 (Figuur 3). Bij 10 locaties zijn 20 soorten aangeplant, bij de acht andere bezochte locaties zijn er 30 soorten aangeplant.

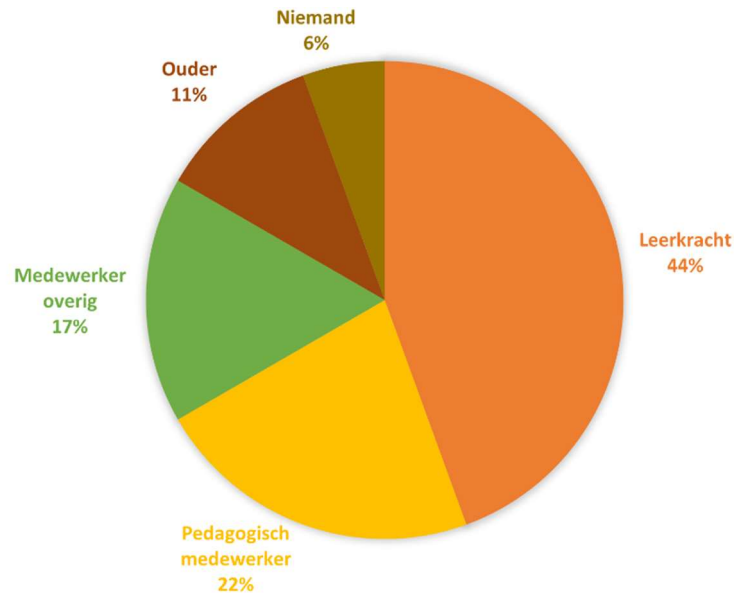
Figuur 3. Aanplantmomenten van de Voedselbosjes. De zwarte lijn geeft aan waar er van 20 soorten aanplant gewisseld werd naar 30 soorten aanplant.

Vier van de Voedselbosjes staan bij Buiten Schoolse Opvang locaties of Kinderdagverblijven, de overige 14 Voedselbosjes staan bij scholen op het plein. De leerlingen aantallen op de scholen variëren van circa 60 tot 400 leerlingen (Figuur 4).

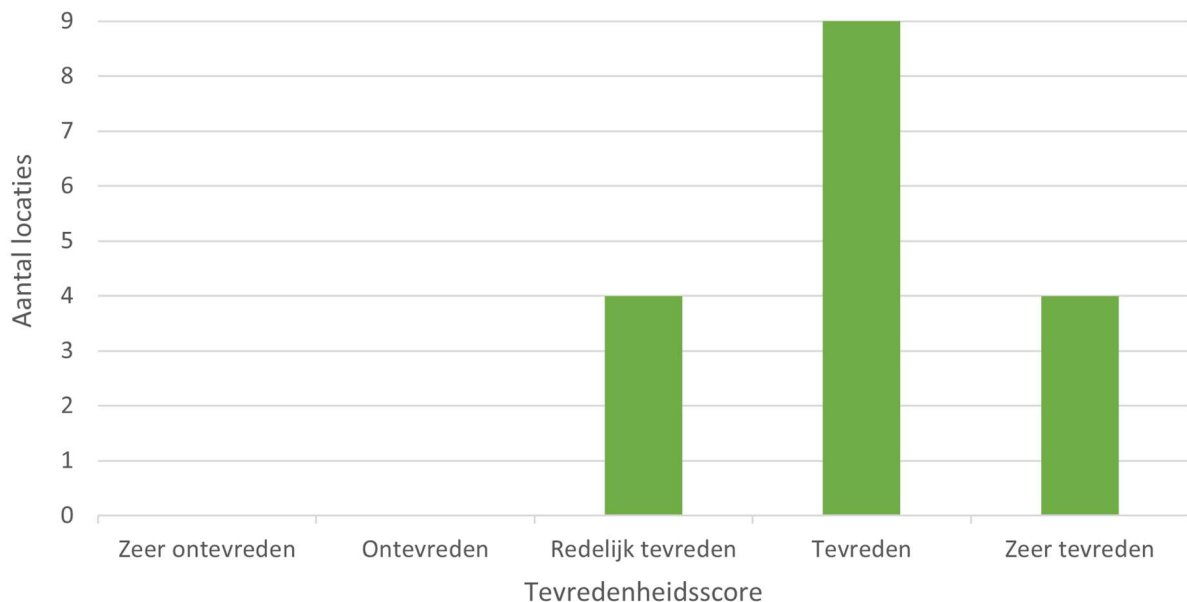
Figuur 4. Overzicht van het aantal leerlingen op de 14 scholen in deze inventarisatie.

Bij acht locaties is de leerkracht ook de Voedselboswachter. Bij vier locaties zijn pedagogisch medewerkers verantwoordelijk voor het Voedselbosje. Op drie locaties is een andere medewerker de Voedselboswachter. Bij twee Voedselbosjes is een ouder van een leerling de Voedselboswachter en één locatie heeft op dit moment niemand die de verantwoordelijkheid draagt (Figuur 5).

Figuur 5. Overzicht van de achtergrond van de Voedselboswachter.

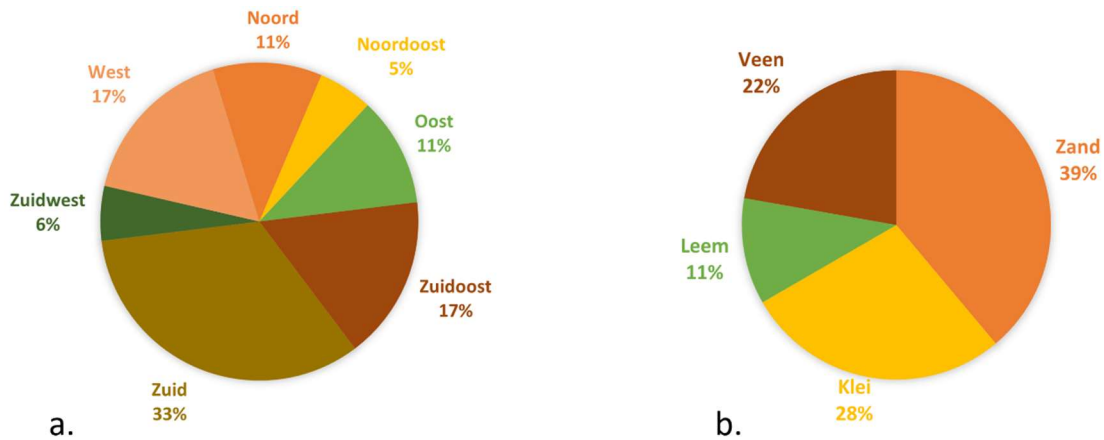
In alle interviews komt naar voren dat de Voedselboswachters tevreden zijn over het Voedselbosje (Figuur 6). Men is met name tevreden over de wijze waarop kinderen opbloeien in het Voedselbosje en hoe het Voedselbosje zich ontwikkeld.

Figuur 6. Overzicht tevredenheidsscore van de locaties.

5. Fysieke situatie Voedselbosjes

De situatie waarin de Voedselbosjes zijn aangelegd is verschillend, zo variëren onder andere de oriëntatie ten opzichte van de zon en de grondsoort (Figuur 7).

Figuur 7. Overzicht van de variatie in oriëntatie en grondsoort. a. De oriëntatie van de Voedselbosjes ten opzichte van de zon. b. De grondsoort van de Voedselbosjes.

5.1 Ontwerp

De informatieborden bij de Voedselbosjes zijn op alle locaties nog netjes en goed leesbaar. Vijf locaties geven aan dat de plattegrond die ze hebben niet duidelijk is en/of dat soorten op een andere plek staan dan aangegeven. Dit maakt het werken in het Voedselbosje moeilijker en is niet uitnodigend voor mensen die taken willen overnemen, aangezien soortkennis dan een vereiste is. Ook de plantenstekers worden gemist bij vijf locaties, waardoor men niet goed weet wat er eigenlijk in het bosje staat en waar. Dit is voor zowel Voedselboswachters als leerkrachten en leerlingen lastig.

Twee locaties geven aan dat ze deurtjes in het hekwerk missen, waardoor zij nu dit creatief hebben opgelost door het plaatsen van kleine picknick bankjes dan wel boomstronken. Bij de Franciscusschool in Ede hebben ze het hekwerk van boven af verstevigd, ter voorkoming van het scheef zakken van het hekwerk (Figuur 8).

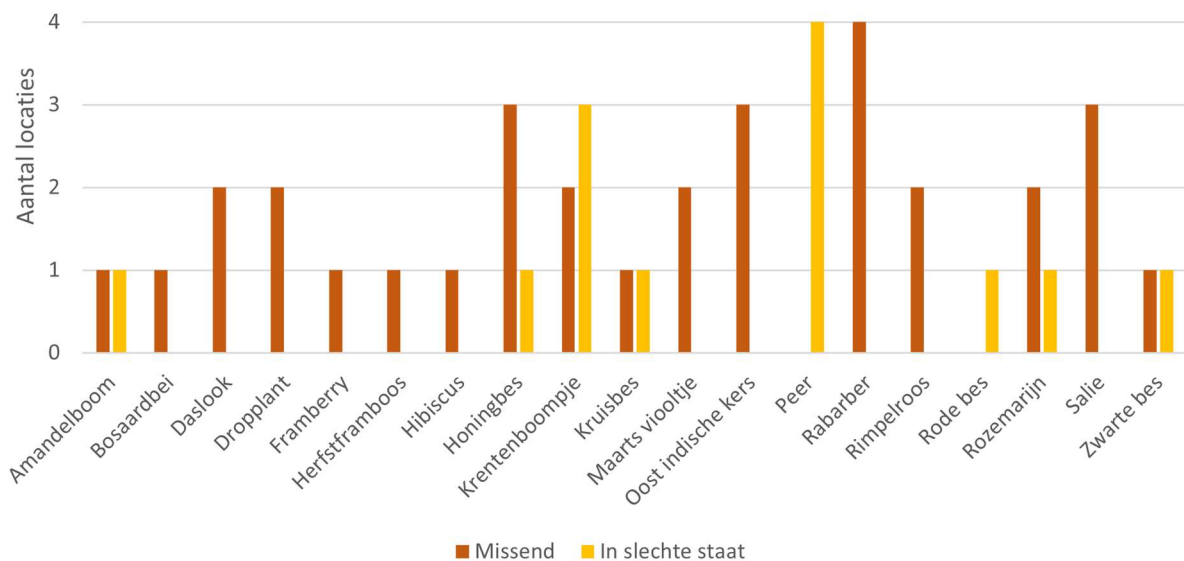
Figuur 8. Voedselbosje bij de Franciscusschool in Ede. Het hekwerk is aan de bovenkant verstevigd.

5.2 Plantensoorten

Over het algemeen is men tevreden over de groei van het Voedselbosje. Wel zijn er twee locaties die groenten om te koken missen en zijn er vier locaties die een grotere opbrengst hadden gewenst. Ook geven de fruitbomen op veel locaties (nog) geen vrucht.

5.2.1 Voedselbosjes met 20 soorten aanplant

Bij de 10 Voedselbosjes waar 20 soorten zijn aangeplant, missen gemiddeld 1.7 aangeplante soorten. De rabarber mist op vier locaties. De honingbes, salie en Oost-Indische kers zijn in drie Voedselbosjes niet meer aanwezig. De perenboom is op alle locaties nog aanwezig, maar heeft op vier locaties perenvuur. Het krentenboompje mist op twee locaties, maar is ook nog bij drie locaties in slechte staat (Figuur 9).

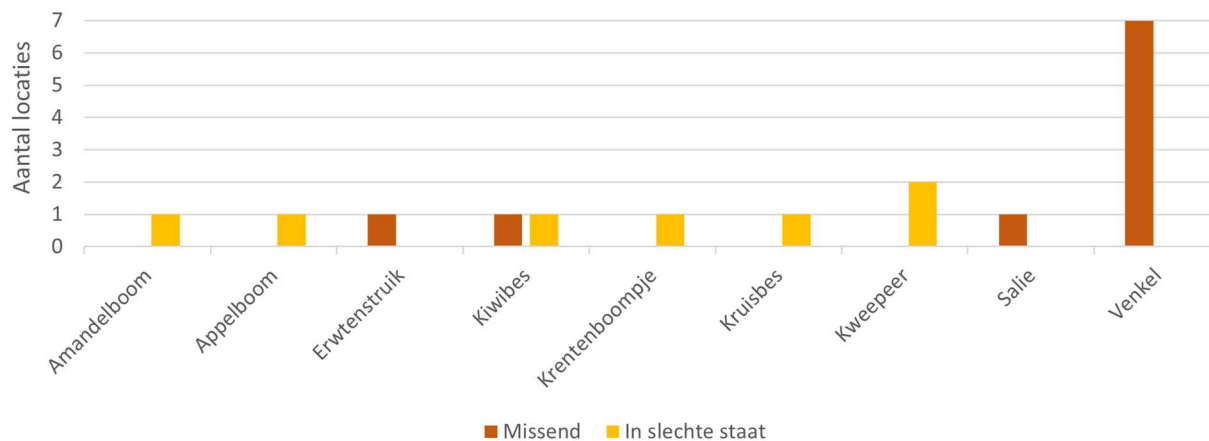

Figuur 9. Overzicht van soorten in Voedselbosjes met 20 soorten aanplant. Weergegeven zijn de soorten die ontbreken of die in slechte staat zijn.

Er zijn maar twee locaties die aangeven dat zij een soort vervangen hebben, respectievelijk BSO de Vlinderboom in Maastricht en de Carrousel in Gouda. De Carrousel heeft zelf het Voedselbosje naar wens aangepast in verband met de zeer vochtige omgeving en heeft soorten vervangen dan wel toegevoegd. Het gaat dan om aanplant van een hazelnoot ter vervanging van de amandel, aanplant van de framboos ter vervanging van de herfstframboos, en aanplant van de brave hendrik, longkruid, mierikswortel, lievevrouwebedstro en oregano.

5.2.2 Voedselbosjes met 30 soorten aanplant

Bij de acht Voedselbosje waar 30 soorten zijn aangeplant, missen gemiddeld 1.25 aangeplante soorten. Opvallend is dat de venkel bij zeven locaties is verdwenen en maar bij één locatie werd teruggevonden. Ook hier is bij twee locaties de kweepeer in slechte staat door perenvuur (Figuur 10).

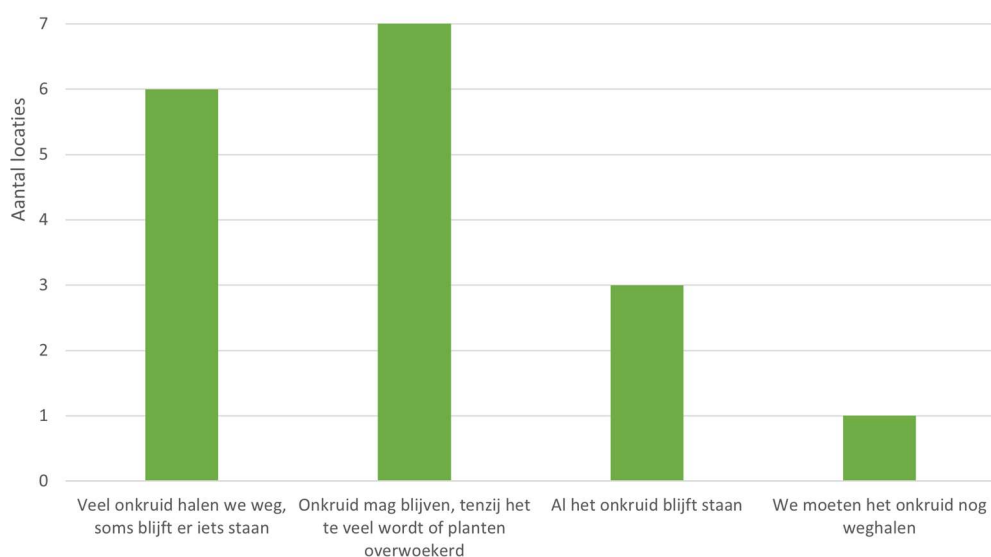

Figuur 10. Overzicht van soorten in Voedselbosjes met 30 soorten aanplant. Weergegeven zijn de soorten die ontbreken of die in slechte staat zijn.

Alleen bij OBS de Klim in Utrecht hebben ze soorten, de venkel en het krentenboompje, vervangen. Ze hebben daar ook de aardpeer toegevoegd aan het Voedselbosje. Bij CBS De Wendakker in Zwolle hebben ze zonnebloemen en tomaten aangeplant. Bij VSO Orion Drostenburg in Amsterdam staan een druif en een vijgenboom in het Voedselbosje.

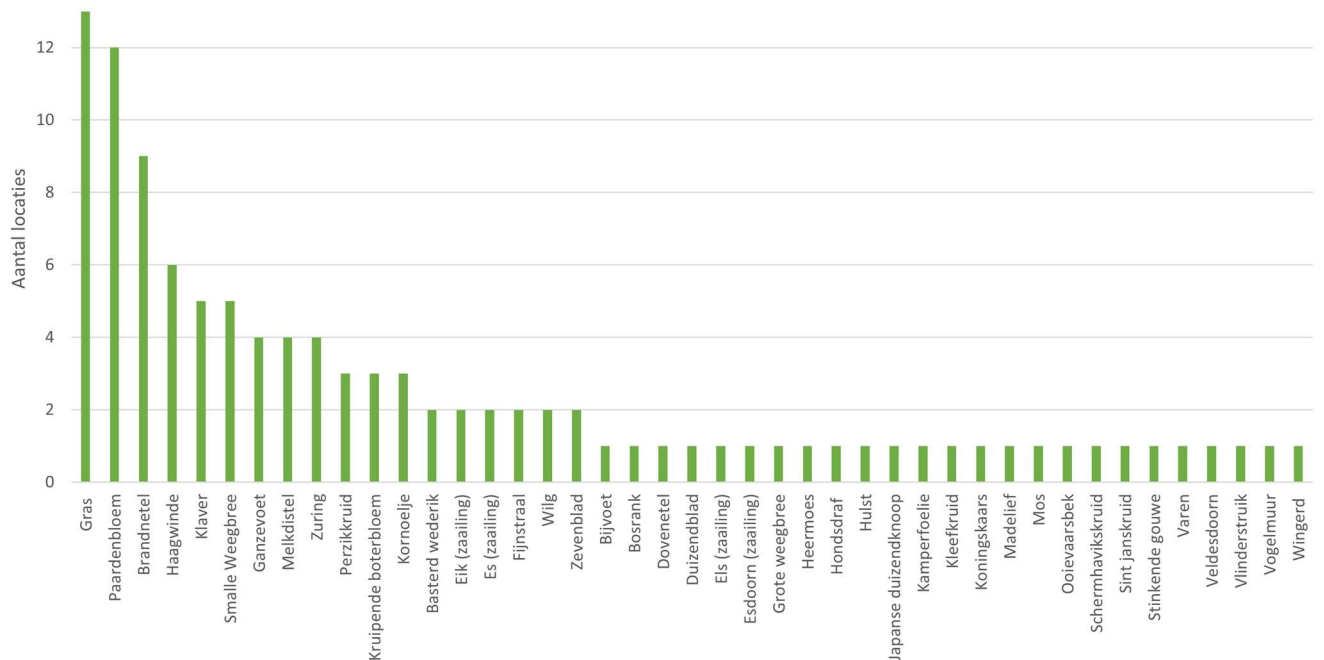
5.3 Onkruid

41% van de locaties geeft aan dat onkruid mag blijven staan tenzij het te veel is of een plant in de weg staat (Figuur 11). 35% geeft aan dat ze veel onkruid weg halen, maar dat soms iets blijft staan, vooral als het mooi is of men niet toekomt aan het onderhoud. 18% geeft aan dat alles blijft staan en dat er momenteel geen onderhoud aan het bosje plaatst vind. De reden hiervoor is dat men het bosje ofwel zijn gang wil laten gaan of wel hoopt dat er dan meer opbrengst komt doordat het bosje groter wordt.

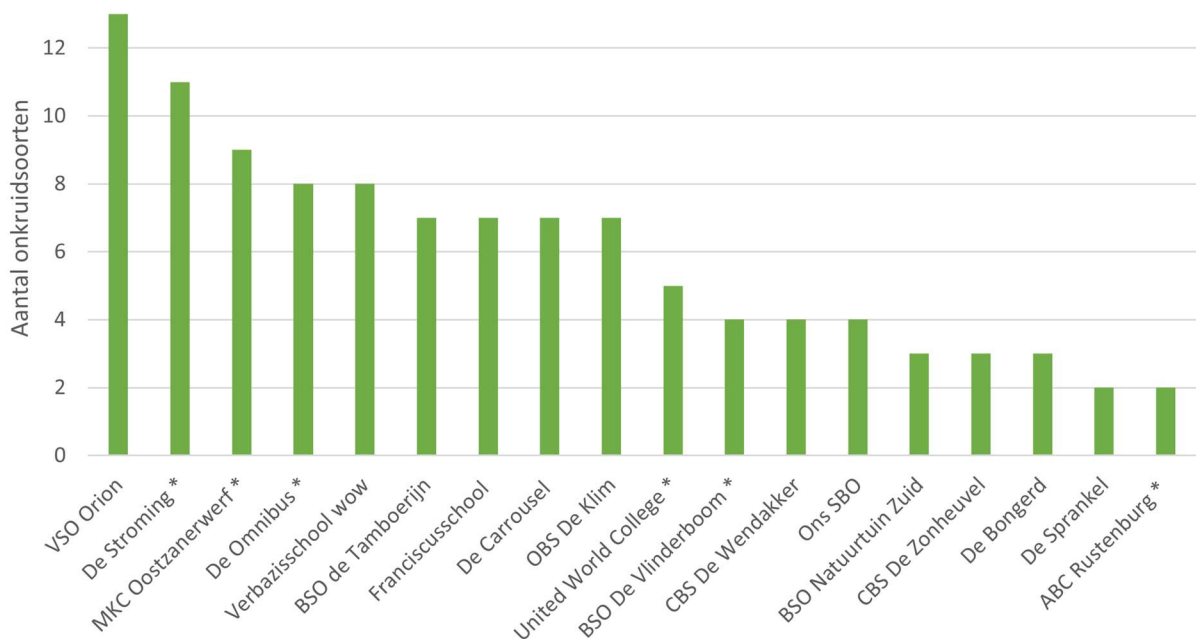
Figuur 11. De visies die de locaties over onkruid wieden hebben.

In de inventarisatie zijn 43 verschillende soorten onkruid gevonden, waarvan gras, paardenbloem en brandnetel het vaakst aanwezig zijn (Figuur 12). BSO natuurtuin Zuid uit Breda en OBS de Bongerd uit Ede geven beide aan veel last te hebben gehad van ganzevoet, maar dit nu onder controle te hebben.

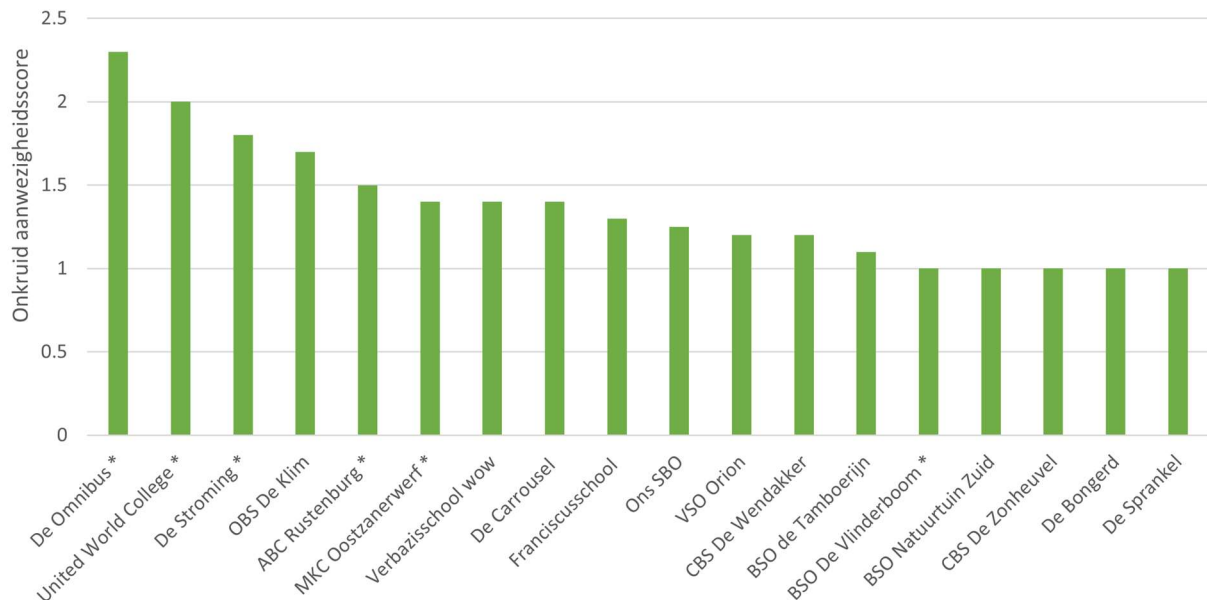
Figuur 12. Het voorkomen van de gevonden onkruidsoorten in de Voedselbosjes.

Gemiddeld staan er per bosje zes verschillende soorten onkruid (Figuur 13). Bij VSO Orion uit Amsterdam werd de grootste variatie in onkruidsoorten gevonden. Wel is het hier belangrijk dat alleen zichtbare onkruidsoorten genoteerd konden worden. Sommige Voedselbosjes zijn dermate hard gegroeid dat niet duidelijk is hoeveel onkruid er daadwerkelijk aanwezig is. Deze zijn in figuur 13 en 14 gemarkeerd met een asterisk.

Figuur 13. Aantal verschillende onkruidsoorten per Voedselbosje. De asterisk geeft aan dat het Voedselbosje erg hard is gegroeid, waardoor niet duidelijk is of al het onkruid is waargenomen

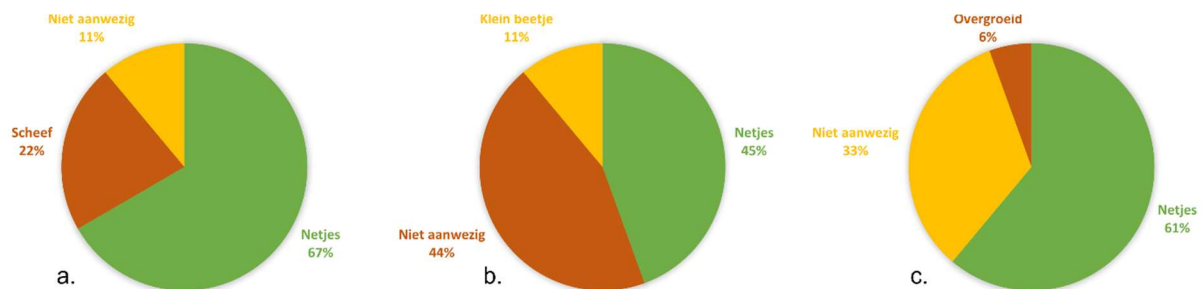
De aanwezige onkruidsoorten zijn gescoord van 1 tot 3, waarin 1 betekend dat er een klein beetje van de soort aanwezig is en 3 dat er veel van de soort aanwezig is. De gradatie waarin het onkruid voorkomt varieert per Voedselbosje (Figuur 14). Hierin valt op dat de drie Voedselbosjes met de hoogste onkruid aanwezigheidsscore eind 2020 geplant zijn.

Figuur 14. Overzicht van de gemiddelde onkruid aanwezigheidsscore per Voedselbosje. De asterisk geeft aan dat het Voedselbosje erg hard is gegroeid, waardoor niet duidelijk is of al het onkruid is waargenomen

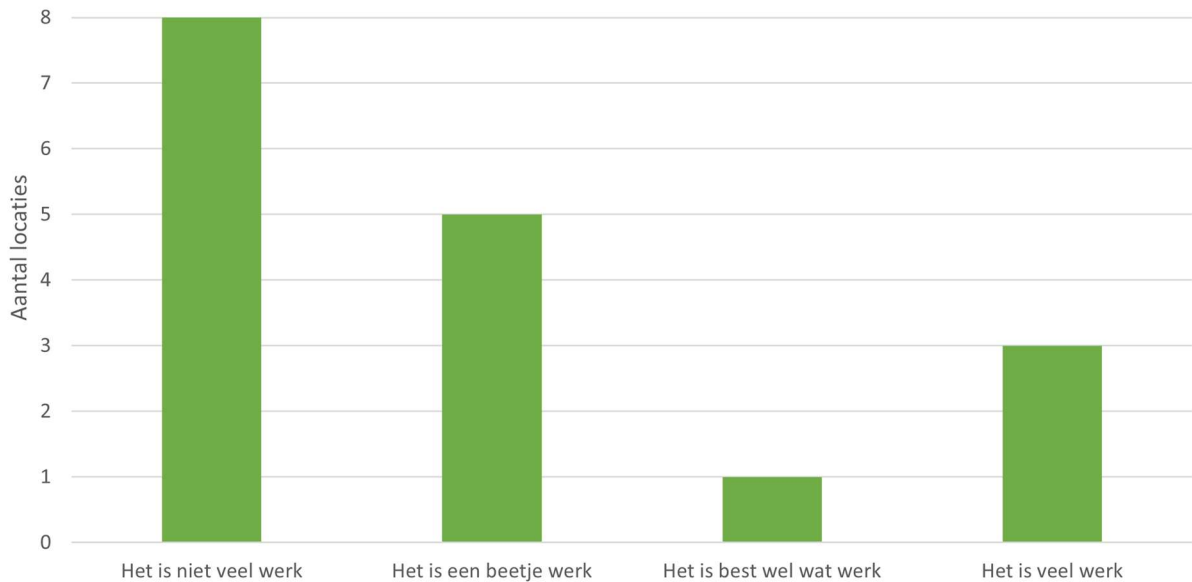
5.4 Onderhoud

Bij 12 van de 16 bosjes met een hekwerk is het hekwerk in goede staat, bij de vier overige bosjes is het hekwerk scheef (Figuur 15a). Er is bij acht Voedselbosjes een goede mulchlaag aanwezig (Figuur 15b) waar er bij 10 Voedselbosjes veel kale grond zichtbaar is. De houtsnippers liggen bij 11 Voedselbosjes nog keurig op de plek van aanleg, bij één Voedselbosje waren de houtsnippers overgroeid. Bij de overige Voedselbosjes waren geen houtsnippers aanwezig (Figuur 15c). Bij OBS De Klim in Utrecht hebben ze de paden aangepast om zo kinderen meer ruimte te geven. Bij vier locaties liggen er staptetegels in het bosje.

Figuur 15. Onderhoudssituatie. a. situatie van het hekwerk. b. aanwezigheid van een mulchlaag. c. situatie van de houtsnipperpaden.

48% van de locaties geeft aan dat het onderhoud niet veel werk is. De helft van de locaties die het onderhoud niet veel werk vinden, laat het Voedselbosje zijn gang gaan, waardoor het logischerwijs niet veel werk is. 18% van alle locaties vindt het veel werk. Overige locaties vinden het best wel wat werk (Figuur 16).

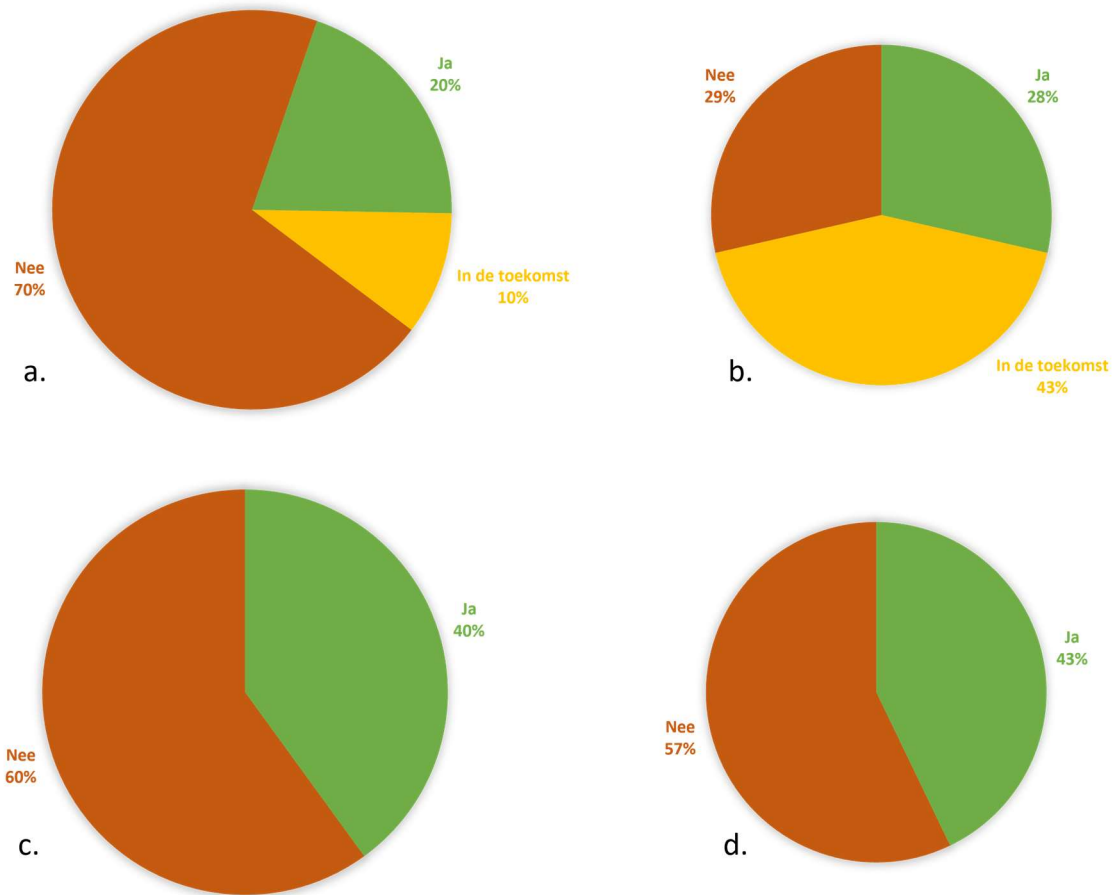
Figuur 16. De werklast die Voedselboswachters ervaren.

5.5 Onderhoudsmaterialen

Op zeven locaties wordt aangegeven dat er meer informatie nodig is over waar soorten te vinden zijn in het Voedselbosje. Men doelt op duidelijkere plattegronden of plantenstekers die langdurig blijven staan. Bij de Carrousel in Gouda is behoefte aan meer informatie omtrent het snoeien van bomen en struiken en over soorten in een natte omgeving. Bij OBS de Bongerd in Ede wordt aangegeven dat het handboek geschreven is voor beginners en dat er als gevorderde tuinder weinig uit te halen is. Bij OBS de Klim in Utrecht missen ze informatie over waar ze goed onderhoudsmateriaal kunnen kopen.

6. Educatie in de Voedselbosjes

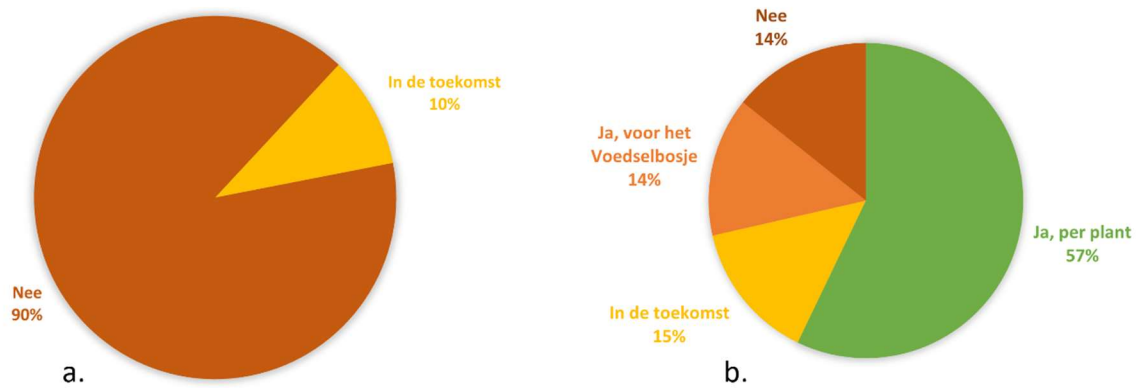
De IVN lessen behorende bij het Voedselbosje worden bij twee van de locaties met 20 soorten aanplant uitgevoerd (Figuur 17a). CBS de Zonheuvel uit Driebergen geeft aan dat sommige lessen te simpel zijn voor de leerlingen, mede doordat de leerlingen thuis er al veel over leren. Bij de locaties met 30 soorten aanplant gaat het om twee van de zeven locaties die de lessen uitvoeren en drie locaties die de lessen in de toekomst willen gaan uitvoeren (Figuur 17b). Naast of in plaats van de IVN lessen wordt er in vier van de tien Voedselbosjes met 20 soorten aanplant andere les gegeven, het gaat dan met name om kookles of aansluiting bij het thema-onderwijs (Figuur 17c). Bij de locaties met 30 soorten aanplant gebeurt dit bij drie van de zeven locaties (Figuur 17d). Bij de Voedselbosjes in Maastricht worden de IVN lessen niet gegeven, maar geeft het CNME les in de Voedselbosjes. CBS De Wendakker in Zwolle worstelt met continuïteit en geeft aan dat ze het een goed idee zouden vinden als locaties verplicht een aantal jaren aan lessen bij IVN moet inkopen. Op deze manier blijft het Voedselbosje meer leven en is continuïteit beter geborgd.

Figuur 17. Overzichtsfiguur educatie in het Voedselbosje. a. uitvoering van de IVN lessen op locaties met 20 soorten aanplant. b. uitvoering van de IVN lessen op locaties met 30 soorten aanplant. c. uitvoering van andere lessen in/met het Voedselbosje op locaties met 20 soorten aanplant. d. uitvoering van andere lessen in/met het Voedselbosje op locaties met 30 soorten aanplant.

6.1 Plantwachters

Bij de locaties waar 30 soorten zijn aangeplant is ook het concept Plantwachters geïntroduceerd, waar kinderen verantwoordelijk worden voor hun eigen plant. Bij deze locaties zien we dat vier van de zeven locaties gebruik maken van de Plantwachters (Figuur 18). Van de 10 locaties waar 20 soorten zijn aangeplant, heeft geen enkele locatie Plantwachters aangesteld.

Figuur 18. Overzichtsfiguur verantwoordelijkheidsgevoel in de vorm van Plantwachters. a. Plantwachters op de 10 scholen waar 20 soorten zijn aangeplant. b. Plantwachters op de zeven scholen waar 30 soorten zijn aangeplant

6.2 Educatiematerialen

De lesmaterialen zijn volgens acht Voedselboswachters geschikt voor de doelgroep. De overige Voedselboswachters weten niet wat het materiaal inhoudt en/of hebben het materiaal nooit overgedragen gekregen. Twee Voedselboswachters geven aan dat de doekaarten heel erg leuk zijn, waar één Voedselboswachter aangeeft veel te hebben aan de soortkaarten. Bij Ons SBO in Breda komt naar voren dat de materialen te tekstueel zijn voor de doelgroep en dat meer visuele weergave helpt voor leerlingen met concentratie problemen. De Voedselboswachter, die ook de leerkracht is, geeft aan dat een tekstuele “gewone” voorkant en een versimpelde meer visuele achterkant bij bijvoorbeeld de soortkaarten al zou helpen. Bij BSO Natuurtuin Zuid in Breda geven ze aan dat er meer variatie gewenst is voor de verschillende leeftijdsgroepen die zij ontvangen.

7. Communicatie omtrent de Voedselbosjes

Bij zes locaties wordt er via de nieuwsbrief informatie over het Voedselbosje gecommuniceerd naar ouders. Dit gebeurt af en toe en meestal alleen als er iets leuks gebeurt. Bij OBS de Klim in Utrecht leeft het Voedselbosje heel erg binnen de school en wordt er ook informatie gedeeld op de digiborden. Bij CBS De Zonheuvel uit Driebergen wordt er met name in groep 6 informatie gedeeld met ouders in bijvoorbeeld het rapportfolio. Bij De Carrousel in Gouda hebben ze een groepsapp voor ouders die betrokken willen zijn bij het Voedselbosje.

7.1 Externe partijen

Bij de Voedselbosjes zijn weinig externe partijen betrokken. Op vier locaties hebben ze een tuinman of hovenier die de rest van het plein bijhoudt en af en toe iets in het Voedselbosje doet. In Maastricht is het CNME betrokken voor tips & tricks en lessen. Ons SBO in Breda maakt gebruik van een moestuincoach om de leerkracht te ondersteunen. Bij OBS de Klim in Utrecht zijn ook de omwonenden betrokken bij het Voedselbosje.

7.2 Jaarlijkse landelijke meeting

Vijf personen geven aan dat de meeting een toevoeging is. De opname van de meeting wordt ook als waardevol gezien. Wel is de datum van de meeting en de planning van de school van groot belang voor aanwezigheid. Drie personen geven aan dat het geen toevoeging is en dat ze liever iets hebben wat ze in eigen tijd kunnen doen, zoals instructiefilmpjes of een e-learning. BSO De Vlindertuin in Maastricht zou graag meer horen over hoe andere Voedselbosjes het doen in bijvoorbeeld een nieuwsbrief. Ook een infoblad om te delen met kinderen en collega's wordt genoemd als waardevolle aanvulling. United World College uit Maastricht vind de jaarlijkse landelijke meeting geen toevoeging, want de voedselboswachter spreekt alleen Engels waardoor de meeting niet geschikt is.

8. Samenvatting per Voedselbosje

In dit hoofdstuk is een kort overzicht per Voedselbosje opgenomen gesorteerd per provincie. Bij elk bezochte Voedselbosje is ook een foto opgenomen van de huidige situatie. Het volledige verslag per Voedselbosje kan gevonden worden in bijlage 3.

8.1 Provincie Drenthe

Hoogeveen: KDV/BSO de Tamboerijn

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in maart 2021. Het valt op dat er veel paddenstoelen groeien, maar het Voedselbosje ziet er verzorgd uit. Er zijn enkele onkruidsoorten aanwezig, en het hekwerk en de houtsnippers zijn in nette staat. Er missen een aantal soorten, maar de aanwezige soorten zijn in goede staat. Het onderhoud wordt door de pedagogisch medewerkers samen met de kinderen gedaan. Ze maken vooral smoothies van de frambozen en bramen en zijn tevreden over het Voedselbosje. IVN materiaal en lessen worden niet gebruikt.

8.2 Provincie Flevoland

Dronten: Aan Boord Niet bezocht

In een telefonisch gesprek geeft de directie aan dat het Voedselbosje binnenkort wordt verhuisd en dus wordt er momenteel niets mee gedaan. De locatie is niet geschikt voor deze inventarisatie.

8.3 Provincie Gelderland

Ede: Franciscusschool

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in februari 2021. Het Voedselbosje ligt er netjes bij en het hekwerk is verstevigd. Er is geen mulch aanwezig, maar er is ook nauwelijks kale grond tussen de planten. Er is wat onkruid aanwezig, maar de aangeplante soorten doen het goed. De venkel en de salie zijn verdwenen. Er wordt gezocht naar een nieuwe Voedselboswachter, want de huidige Voedselboswachter neemt niet genoeg initiatief. Groep 6 gaat er onder leiding van een nieuwe leerkracht mee aan de slag. Kinderen gebruiken ook in hun pauze het Voedselbosje en er zijn frambozen en kruiden gebruikt. Het materiaal is geschikt, wel wordt een handleiding voor andere leerkrachten die niet de plantwachters hebben gemist. Leerlingen voelen zich nu echt verantwoordelijk voor hun planten, maar die overdracht moet voor dit schooljaar nog plaats vinden.

Ede: OBS de Bongerd

Het Voedselbosje met 30 soorten is aangeplant in november 2022. Het Voedselbosje ligt er netjes bij en er zijn zonnebloemen en gewone aardbeien toegevoegd. Er is geen mulch aanwezig en op sommige plekken is er kale grond. Het hekwerk en de houtsnippers zijn verzorgd. Er is weinig onkruid aanwezig en het gros van de aangeplante soorten doet het goed. Opvallend is dat de school geen rode vlier (*Sambucus nigra* "Black tower") heeft, maar een peterselievlier (*Sambucus nigra laciniata*). De Voedselboswachter heeft deze niet als rode vlier herkend en met een bloeitijd in juli en augustus is hij ook minder geschikt. Groep 5 en 6 werken met het Voedselbosje en zijn veel bezig met onderhoud, maar heeft ook al gegeten van de framboos en bosaardbei. Wel is het erg moeilijk om tijd vrij te maken voor het Voedselbosje. De Voedselboswachter is tevreden over het Voedselbosje, maar geeft wel aan dat ze veel last hebben van groot onkruid en dat ouders niet betrokken zijn. Ook wordt een plattegrond gemist.

Lunteren: OBS de Sprong Niet bezocht

Directie geeft per e-mail aan dat de natuur coördinator momenteel langdurig ziek is. Zij zitten hierdoor omhoog en er is niemand aanwezig die de benodigde kennis heeft voor deze inventarisatie.

8.4 Provincie Limburg

Maastricht: United World College

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in december 2020. Het Voedselbosje is verzorgd en het hekwerk staat netjes rechtop. Er is geen mulch aanwezig, maar er is ook geen kale grond tussen de planten. Er liggen weinig houtsnippers en ze worden overgroeid door haagwinde. Er is wat onkruid aanwezig, maar de aangeplante soorten zijn in oké staat. De rabarber is niet aanwezig. De Voedselboswachter is een leerkracht die aangeeft dat ze te veel taken heeft, al vindt ze het Voedselbosje wel leuk. Er wordt schoolbreed mee gewerkt en er is vooral gebruikt gemaakt van het Voedselbosje voor de thee en de kruiden. De Voedselboswachter is tevreden over het Voedselbosje, maar vindt het wel jammer dat de bomen nog steeds geen vrucht dragen. Het CNME is betrokken bij de lessen en het onderhoud, de Voedselboswachter zelf is niet bekend met IVN materiaal.

Maastricht: BSO de Vlinderboom

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in december 2020. Het Voedselbosje is hard gegroeid, maar ligt er verzorgd bij. Het hekwerk staat keurig rechtop en er is klein beetje onkruid aanwezig. Houtsnippers zijn niet terug te vinden in het Voedselbosje. De rimpelroos is verdwenen, andere soorten zijn allemaal nog aanwezig. De BSO werkt met het Voedselbosje, maar ook de school is nauw betrokken. Er wordt vaak in het Voedselbosje gewerkt, mede omdat de Voedselboswachter zelf erg enthousiast is. Het Voedselbosje wordt gezien als een hele positieve ervaring, ook omdat kinderen op een andere manier opbloeien. Het CNME is betrokken voor extra uitleg naar de kinderen toe en tips rondom het onderhoud. Het IVN lesmateriaal wordt niet gebruikt. De Voedselboswachter mist een plattegrond en blijvende plantenstekers.

8.5 Provincie Noord-Brabant

Breda: BSO Natuurtuin Zuid

Het Voedselbosje met 20 soorten bij BSO Natuurtuin Zuid is aangeplant in december 2021. Het Voedselbosje ligt er prachtig bij, met buiten het Voedselbosje een kruiden- en bloementuin. Er is mulch aanwezig en geen kale grond zichtbaar. De grond onder het Voedselbosje werd voorheen hevig bemest. De houtsnippers zijn in keurige staat, een hekwerk is niet aanwezig. Er is nauwelijks onkruid aanwezig, al geeft de Voedselboswachter aan dat ganzevoet en zuring in het begin voor problemen hebben gezorgd. Het krentenboompje doet het niet zo goed, andere soorten zijn allemaal in goede staat. Er wordt niet veel in het bosje gewerkt, maar wel veel geproefd. De Voedselboswachter is tevreden over het Voedselbosje maar heeft wel behoefte aan meer groenten. Ook meer variatie in het educatiemateriaal voor de verschillende leeftijden die er in de BSO mee werken zou fijn zijn.

Breda: Ons SBO

Het Voedselbosje met 30 soorten is aangeplant in november 2022. Het Voedselbosje ligt er netjes bij, maar moet duidelijk nog verder groeien. Er is een klein beetje mulch aanwezig, maar er is ook nog kale grond zichtbaar tussen de planten. Er is een klein beetje onkruid aanwezig, en het hekwerk en de houtsnippers zijn in keurige staat. Alle soorten staan er prima bij, maar de venkel mist. Groep 3 tot en met 8 werkt met het Voedselbosje, waarbij groep 3 vooral bezig is met proeven en groep 8 meer betrokken is bij het onderhoud. De Voedselboswachter is tevreden met het Voedselbosje, maar er mee koken lukt nog niet echt en dat is een gemis. Verder is het jammer dat de plantenstekers snel rot zijn. Om beter aan te sluiten bij de behoeften van het speciaal onderwijs zou meer visuele instructie wenselijk zijn.

Nuenen: Basisschool Sint Jozef Niet bezocht

Met deze school werd pas later in de inventarisatie contact gezocht om zo een andere afgevalen school te vervangen. De gemaakte afspraak moest door code geel worden verzet. Het vinden van een andere datum binnen de gestelde tijd is niet gelukt.

8.6 Provincie Noord- Holland

Amsterdam: Basisschool de Blauwe lijn Niet bezocht

Het Voedselbosje bij de Blauwe lijn is niet bezocht. De directie geeft telefonisch aan momenteel geen natuurleerkracht of Voedselboswachter te hebben. Deze wordt wel op korte termijn weer ingesteld, maar is niet beschikbaar voor deze inventarisatie.

Amsterdam: Montessori Kindcentrum Oostzanerwerf

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in maart 2021. Bij aankomst lijkt het Voedselbosje verwaarloosd, maar dit komt door een scheef gevallen hekwerk, verder ziet het Voedselbosje er prima uit. Er is mulch aanwezig en er is geen kale grond tussen de planten. Er zijn geen houtsnippers aanwezig. Wel is er wat onkruid in het Voedselbosje, maar de aangeplante soorten doen het grotendeels goed. Het Voedselbosje wordt veel gebruikt door de BSO, maar ook de school wordt nu wat meer betrokken. De Voedselboswachter is super enthousiast en ook de kinderen zijn er erg blij mee. De samenwerking tussen kinderen van verschillende leeftijden bevalt goed en er wordt veel fruit uit het Voedselbosje gegeten. De Voedselboswachter zou graag meer vrijwilligers inzetten, maar dat lukt (nog) niet. Het IVN materiaal wordt, met uitzondering van het kwartetspel, niet gebruikt.

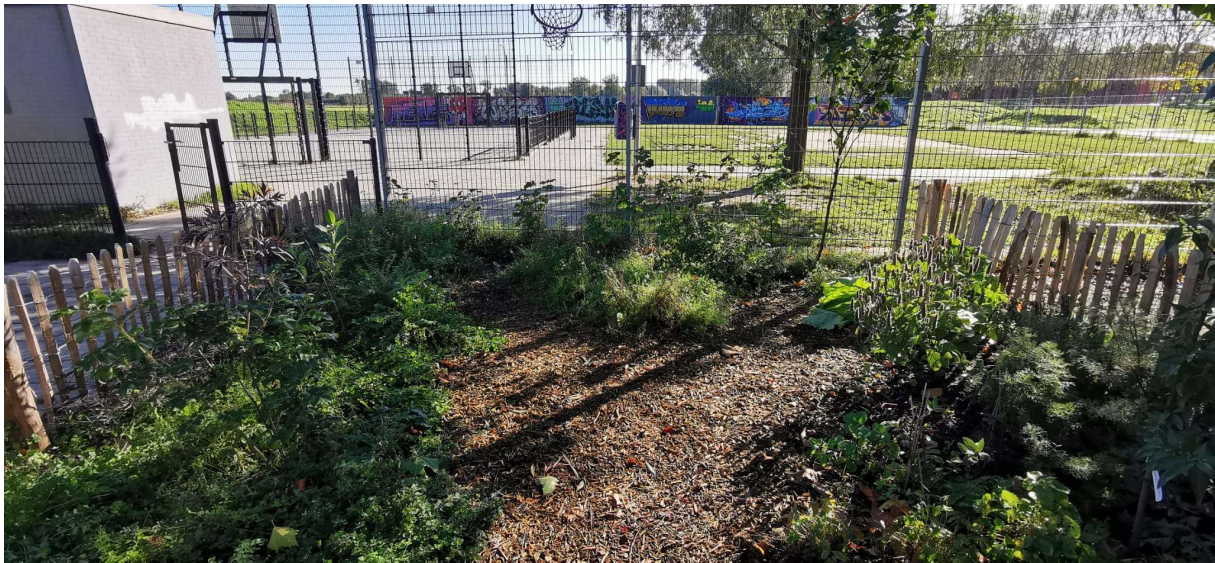
Amsterdam: VSO Orion College Drostenburg Geen interview

Het Voedselbosje met 30 soorten is aangeplant in februari 2023. Het Voedselbosje ligt er netjes bij en bevindt zich op een afgesloten plein. Er is mulch aanwezig en er is geen kale grond tussen de planten. Er zijn geen houtsnippers of hekwerk aanwezig. Het Voedselbosje heeft veel verschillende soorten onkruid, maar ook het merendeel van de aangeplante soorten doet het goed. In het Voedselbosje zijn ook een druif en een vijgenboom aanwezig.

8.7 Provincie Overijssel

Zwolle: Gereformeerde Academische Basisschool De Sprankel

Het Voedselbosje met 30 soorten is aangeplant in maart 2023 en is dus nog jong. Het ligt er keurig bij, wel is er kale grond tussen de planten zichtbaar, maar er is ook mulch aanwezig. Er is nauwelijks onkruid aanwezig. De venkel is verdwenen, en de appelboom is door vandalisme beschadigt geraakt, maar de overige soorten staan er goed bij. Er is al uit het Voedselbosje geproefd en de school is zeer tevreden. Onderhoud wordt veel samen gedaan met de leerlingen, maar ook ouders en de conciërge helpen. Het Voedselbosje komt nu in beheer van een nieuwe docent, die erg enthousiast is over de doekaarten en plantenpaspoorten, maar hier nog niet mee heeft gewerkt. De leerlingen voelden zich afgelopen jaar erg verantwoordelijk voor hun planten, dus nu ligt de uitdaging er nog voor een goede overdracht.

Zwolle: CBS de Wendakker

Het Voedselbosje met 30 soorten is aangeplant in november 2022. Het Voedselbosje ligt er wat verwilderd bij, er zijn staptegels toegevoegd en er staan tomatenplanten en zonnebloemen in. Het hekwerk staat netjes recht op. Er is wat onkruid aanwezig en op de venkel na zijn alle aangeplante soorten nog aanwezig. Op dit moment heeft de school geen Voedselboswachter en ze worstelen met de continuïteit. Wel zijn ze tevreden over het Voedselbosje en wordt er ook wel wat uitgegeten. De opbrengst van het Voedselbosje is wel nog erg laag. Vorig jaar was er een enthousiaste Voedselboswachter/leerkracht en toen waren de leerlingen ook heel enthousiast. Nu wordt er echt nog gezocht naar een leerkracht voor het Voedselbosje, dus is er ook nog geen klas nauw betrokken.

8.8 Provincie Utrecht Amersfoort: ABC Rustenburg

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in november 2020. Bij aankomst is meteen duidelijk dat het Voedselbosje zijn gang kan gaan, vooral de braam en herfstframboos woekeren. Het hekwerk is netjes onderhouden en kale grond is niet zichtbaar. Door het woekeren van sommige planten is het niet duidelijk welke soorten er precies aanwezig zijn. De Voedselboswachter geeft zelf aan dat alle soorten er nog zijn. Het Voedselbosje wordt nauwelijks gebruikt, ook niet voor educatieve doeleinden. Hiervoor wordt eerder de moestuin gebruikt. Wel is de Voedselboswachter tevreden over het Voedselbosje.

Driebergen: CBS de Zonheuvel

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in maart 2021. Het hekwerk begint om te vallen, maar wordt binnenkort opgeknapt. Er is een klein beetje onkruid aanwezig en de houtsnippers liggen er netjes bij. Vorig jaar zijn er IVN'ers op bezoek geweest die tips hebben gegeven over het aanvullen van de planten. Dit wordt uitgevoerd in november. Er is al van alles geproefd en gemaakt uit het bosje en er wordt vaak ingewerkt. De Voedselboswachter is erg tevreden over het Voedselbosje, maar vindt het wel jammer dat de bomen nog geen vrucht dragen. Sommige lessen worden wel uitgevoerd, maar andere niet omdat ze te simpel zijn. De recepten worden veel gebruikt voor de kooklessen en ook projectmatig sluit het Voedselbosje goed aan.

Utrecht: OBS de Klim

Het Voedselbosje met 30 soorten is aangeplant in februari 2023 en is dus nog jong. Het ligt er netjes bij. Een grote bloeiende aardpeer in het Voedselbosje valt meteen op. Verder is er al wat onkruid aanwezig, maar het hekwerk en de houtsnippers zijn netjes. Wel zijn de houtsnippers anders door het Voedselbosje verdeeld, om zo het werken in het Voedselbosje te vergemakkelijken voor de leerlingen. Op de venkel na zijn alle soorten aanwezig, al staat de kruisbes er ook slecht bij. De Voedselboswachter is zeer tevreden over het Voedselbosje, maar heeft wel zelf de aardpeer toegevoegd als knollenlaag. Er is al thee gezet uit het Voedselbosje en wat kleine dingen uit geproefd. Het onderhoud wordt samen met de leerlingen uitgevoerd. De lessen worden passend gemaakt binnen het themaonderwijs, en het materiaal is goed en toereikend. Wel is het jammer dat de plantenstekers snel onleesbaar zijn.

8.9 Provincie Zuid-Holland

Den Haag: Basisschool de Bras Niet bezocht

Met deze school werd pas later in de inventarisatie contact gezocht om zo een andere afgevalen school te vervangen. Het maken van een afspraak van de school was lastig, waardoor het te laat in het seizoen werd. Het Voedselbosje is dus omwille van tijd niet bezocht.

Gouda: Jenaplanschool de Carrousel

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in oktober 2020. Het Voedselbosje ligt heel dicht aan het water en de bodem is erg nat. Het hekwerk staat er keurig bij en ook de houtsnippers liggen waar ze horen. Er is wat onkruid aanwezig, maar ook de aangeplante soorten doen het redelijk goed. De Voedselboswachter geeft aan dat sommige soorten niet geschikt zijn voor zulke vochtige grond en dat deze vervangen zijn door andere soorten die hier beter tegen bestand zijn. De Voedselboswachter is een ouder, maar er is ook een leerkracht met een coördinerende taak binnen de school. Er wordt schoolbreed met het Voedselbosje gewerkt en er is al wat uit gegeten. Er wordt geprobeerd om de IVN lessen uit te voeren, maar het is niet bekend in hoeverre dit ook lukt. Docenten zouden meer met het Voedselbosje kunnen doen. Wel is de school tevreden en vinden ook ouders het Voedselbosje een aanwinst.

Gouda: OBS Vindingrijk Niet bezocht

Directie geeft per e-mail aan dat zij het Voedselbosje niet optimaal gebruiken en dat ook niet zien veranderen op korte termijn. Zij willen hierover niet in gesprek.

Rotterdam: Verbazisschool WOW

Het Voedselbosje met 30 soorten is aangeplant in november 2022. Het Voedselbosje ligt er netjes bij, maar er is een opvallende hoeveelheid tegels aanwezig. Het hekwerk staat netjes rechtop. Er zijn geen houtsnippers aanwezig, maar wel redelijk wat onkruid. De aangeplante soorten zijn allemaal nog aanwezig en in goede staat. De lagere klassen werken aan het Voedselbosje en er wordt elke week wel een keer in gewerkt. Er is wel wat uitgegeten, maar de opbrengst is nog erg laag. De Voedselboswachter is wel tevreden over het Voedselbosje. Wel wordt ook aangegeven dat het onderhoud onbekend is en dat daar nog veel te leren valt. De IVN lessen worden niet uitgevoerd, omdat de Voedselboswachter zelf geen groene vingers heeft en te onbekend is met het Voedselbosje. Ook de naambordjes zijn verdwenen, waardoor het heel moeilijk wordt. Graag zouden ze weer een gastles krijgen, zodat het weer wat gemakkelijker wordt om het op te pakken.

8.10 Provincie Zeeland

Middelburg: Samenwerkingsschool De Stroming

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in oktober 2020. Het Voedselbosje heeft veel verschillende soorten onkruid, ook is het hekwerk wat scheef. Er missen een aantal soorten van de aanplant. De Voedselboswachters geven aan dat het vorig jaar niet zo goed ging, maar dat ze nu echt een plan aan het maken zijn voor dit schooljaar. Het onderhoud gaat groep 6 doen en groep 3 gaat het proeven en koken oppakken. Er is wel wat geproefd, maar nog niet gekookt door de lage opbrengst en de drukte van het lesprogramma. De IVN lessen en materialen zijn de Voedselboswachters nog onbekend, wel willen ze dit graag goed gaan uitzoeken. Ook instructiefilmpjes omtrent onderhoud en activiteiten lijkt hen handig.

Vlissingen: Archipelschool De Omnibus

Het Voedselbosje met 20 soorten is aangeplant in oktober 2020. Het Voedselbosje ziet er niet verzorgd uit, het hekwerk is half weg en het Voedselbosje lijkt overwoekerd. Er is veel van een aantal onkruidsoorten aanwezig en er zijn geen houtsnippers meer. Er zijn een aantal aangeplante soorten verdwenen en een aantal verkeerd in slechte staat. De Voedselboswachter geeft aan dat het Voedselbosje op dit moment los gelaten wordt, maar dat ze er nog wel blij mee zijn. Het moet groter groeien om wat op te gaan brengen en ook vandalisme speelt een rol. De school durft op dit moment geen nieuwe planten aan te planten, maar als het plein afgesloten kan worden zijn ze zeker van plan weer te investeren. In de bosschage rondom de school zijn tunnels gevlochten, daarin spelen de kinderen nu nog wel. Verder geeft de Voedselboswachter aan graag meer fruitbomen in het Voedselbosje te hebben gezien, zodat de opbrengst word vergroot.

9. Conclusie en aanbevelingen

Er kan geconcludeerd worden dat alle bezochte locaties tevreden zijn over hun Voedselbosje. Wel is de educatieve waarde en het onderhoud van de Voedselbosjes erg verschillend. Hierdoor varieert ook de mate waarin de doelstellingen van IVN gehaald worden. Wel is er bij alle locaties geproefd en/of gegeten uit het Voedselbosje, waardoor kinderen zich bewust worden van voedselproductie en gezond eten. De Voedselbosjes worden met zorg aangelegd, maar niet alle locaties onderhouden het Voedselbosje even goed. Dit kan de mate waarin de educatie succesvol kan worden uitgevoerd beperken. De aanleg van een Voedselbosje op het plein leidt wel tot vergroening van het plein en draagt bij aan klimaatadaptatie.

9.1 Fysiek

Uit de inventarisatie komt naar voren dat men de opbrengst in de Voedselbosjes laag vindt en dat er nog weinig fruitbomen vruchtdragend zijn. Locaties vinden dit jammer en ervaren de lage opbrengst als beperkend. Het is dus aan te raden meer fruitbomen en struiken in de Voedselbosjes op te nemen om zo de opbrengst te verhogen.

Opvallend is dat de venkel (*Foeniculum vulgare*) in 87.5% van de Voedselbosjes waar hij is aangeplant is verdwenen. Dit zou te maken kunnen hebben met droogte, aangezien venkel slecht tegen droogte kan (Kabiri et al., 2014). De venkel groeit minder goed en levert minder op als hij niet voldoende water krijgt (Parmoon et al., 2019). Venkel lijkt dus minder geschikt voor de Voedselbosjes en zou wellicht plaats kunnen maken voor een andere soort. Eén van de voedselboswachters geeft aan het interessant te vinden om een zoetstof, zoals bijvoorbeeld Stevia (*Stevia rebaudiana*), toe te voegen aan het Voedselbosje, om zo kinderen ook te kunnen leren over suiker/zoetstof. Stevia is een meerjarige plant, maar overleeft de winter vaak niet (Coggin et al., 2020), waardoor het een minder interessante plant is voor het Voedselbosje.

In het huidige ontwerp zitten er geen deurtjes in de hekwerken. Voor sommige locaties is dit een probleem, waardoor zij dit op creatieve manieren proberen op te lossen. Het zou interessant kunnen zijn om een keuze aan te bieden met deurtjes in het hekwerk op nieuwe locaties.

Daarnaast zijn er enkele locaties die staptegels in het Voedselbosje hebben toegevoegd of waar de paadjes met houtsnippers zijn verlegd om de kinderen meer ruimte te bieden tussen de planten te gaan staan voor het onderhoud dan wel het proeven. Ook hierin zou het interessant kunnen zijn om nieuwe locaties de keuze voor meer paden te geven om zo verstening van het Voedselbosje te voorkomen.

9.2 Educatie

Uit de inventarisatie kwam naar voren dat het gebrek aan soortenkennis en de locatie van de soorten belemmerend is voor (nieuwe) voedselboswachters en leerlingen. Lage niveaus van soortkennis, met name onder kinderen, is wijdverspreid (Hooykaas, 2022). Als kennis van soorten ontbreekt, is het moeilijker om plezier te halen uit het Voedselbosje, maar ook om te zien hoe het gaat met een soort, of welke keuzes er gemaakt moeten worden (Hooykaas, 2022). Het is dan ook aan te raden om de locaties te voorzien van een duidelijke en kloppende plattegrond. Ook het gebruik van andere plantenstekers of het opnemen van de handeling vervanging van plantenstekers in het handboek is aan te bevelen om de drempel voor voedselboswachters en leerlingen te verlagen.

Slechts vier van de 17 locaties voeren zelf de IVN lessen uit. Hierdoor gaat het educatieve aspect van het Voedselbosje verloren, en mogelijk ook verbinding die kinderen met het Voedselbosje voelen. Zelfs 1 dag les over en in de natuur draagt al bij aan de verbinding tussen

kinderen en natuur (Braun & Dierkes, 2017; Kossack & Bogner, 2011), dus het zou relatief laagdrempelig moeten zijn om het educatieve aspect van het Voedselbosje in stand te houden. Het is onduidelijk of pure kennislessen bijdragen aan de verbinding met de natuur, dus het blijft belangrijk om in te zetten op de emotie die natuur kan losmaken, de creatieve activiteiten die je erin kan uitvoeren en de schoonheid van de natuur om de verbinding te maken (Lumber et al., 2017). Om de educatieve doelstelling voor Voedselbosjes te behalen, is het dus van belang dat de leerkracht inziet dat het uitvoeren van een les in het Voedselbosje niet moeilijk is, zodat het educatieve aspect gewaarborgd blijft. Wel draagt de aanwezigheid van het Voedselbosje op het plein al bij aan de verbinding met de natuur en zorgt het ook voor sneller herstel in de concentratie van basisschoolleerlingen (Luís et al., 2020).

Als het project zich verder uitbereid naar het Speciaal Onderwijs is het van belang dat er meer visueel lesmateriaal ontwikkeld wordt. Daarbij kan dan de keuze gemaakt worden om het visuele materiaal samen met het tekstuele materiaal aan te bieden, zodat een leerling zelf kan kiezen wat de voorkeur heeft. Op deze manier sluit het voor verschillende leerlingen aan op hun leerstijl, wat zorgt voor versterking van het leerproces (Mkonto, 2015). Leren via de multimedia methode, dus met tekst en afbeelding, vergemakkelijkt het leren en zorgt voor een beter begrip, maar de verbetering die deze methode oplevert kan teniet gedaan worden door verwarrende instructies (Leopold et al., 2014), dus het is van belang dat ook de instructie helder is. Op dit moment vinden alle Voedselboswachters die het materiaal van IVN kennen het educatiemateriaal duidelijk.

9.3 Communicatie

Verder valt op dat locaties erg blij zijn dat IVN langskomt en zo de drempel tot vragen stellen verlaagt. Veel locaties missen materialen, omdat deze verloren gaan in een overdracht. Het is aan te raden deze digitaal beschikbaar te maken zodat locaties deze altijd kunnen vinden.

Het aanbieden van de landelijke meeting wordt wisselend ervaren. Het bekijken in eigen tijd wordt door ieder positief gezien. Inzetten op een e-learning is wenselijk. De e-learning biedt dan ook de mogelijkheid tot het digitaal beschikbaar maken van materiaal.

Meerdere locaties worstelen met de continuïteit rondom het Voedselbosje, mede door lerarentekort, te drukke programma's en ouders waarvan kinderen de school verlaten. Ook in buitenlandse onderzoek komt het continuïteitsprobleem naar voren (Blair, 2009). Het aanbieden van extra tips zou hier handig kunnen zijn, aangezien blijkt dat leerkrachten met kennis van tuinieren enthousiaster zijn over het gebruik van een schooltuin (Blair, 2009). IVN zou hier kunnen inzetten op een training voor leerkrachten, om hen zo enthousiaster te maken over het Voedselbosje. In de ideale situatie zit er meer natuur- en planteducatie in de lerarenopleiding, waardoor alle leerkrachten voorbereid zijn op het gebruik van een schooltuin/voedselbos (Blair, 2009).

Voor locaties in Zuid-Holland en Zeeland is het niet duidelijk wie de nieuwe projectleider is die zij moeten contacteren na het stoppen van Esmeralda Eggen. Het zou goed zijn dat de verhelderen, zodat ook deze locaties weer weten wie zij kunnen benaderen.

10. Referenties

- Almers, E., Askerlund, P., & Kjellström, S. (2017). *Why forest gardening for children? Swedish forest garden educators' ideas, purposes, and experiences*. *The Journal of Environmental Education*, 49(3), 242–259. doi:10.1080/00958964.2017.1373619
- Blair, D. (2009). The child in the garden: An evaluative review of the benefits of school gardening. *The journal of environmental education*, 40(2), 15-38.
- Braun, T., & Dierkes, P. (2017). Connecting students to nature—how intensity of nature experience and student age influence the success of outdoor education programs. *Environmental Education Research*, 23(7), 937-949.
- Coggin, C., Welbaum, G. E., Balota, M., & Thomason, W. E. (2020). Winter Hardiness and Spring Regrowth of Four Varieties of *Stevia rebaudiana* (Bertonni) in Eastern North Carolina.
- Cariñanos, P., Borelli, S., Conigliaro, M., & Fini, A. (2022). The place of urban food forests in cities of the 21st century. *Urban Planning*, 7(2), 135-138.
- Hammarsten, M., Askerlund, P., Almers, E., Avery, H., & Samuelsson, T. (2019). Developing ecological literacy in a forest garden: Children's perspectives. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 19(3), 227-241.
- Hooykaas, M. (2022). Species Literacy: the perception and cultural portrayal of animals.
- Mkonto, N. (2015). Students' learning preferences. *Journal of Studies in Education*, 5(3), 212-235.
- Kabiri, R., Hatami, A., & Naghizadeh, M. (2014). Effect of drought stress and its interaction with salicylic acid on fennel (*Foeniculum vulgare* Mill.) germination and early seedling growth.
- Kossack, A., & Bogner, F. X. (2011). How does a one-day environmental education programme support individual connectedness with nature? *Journal of Biological Education*, 46(3), 180–187. doi:10.1080/00219266.2011.634016
- Leopold, C., Doerner, M., Leutner, D., & Dutke, S. (2015). Effects of strategy instructions on learning from text and pictures. *Instructional Science*, 43, 345-364.
- Luís, S., Dias, R., & Lima, M. L. (2020). Greener schoolyards, greener futures? Greener schoolyards buffer decreased contact with nature and are linked to connectedness to nature. *Frontiers in Psychology*, 11, 567882.
- Lumber, R., Richardson, M., & Sheffield, D. (2017). Beyond knowing nature: Contact, emotion, compassion, meaning, and beauty are pathways to nature connection. *PLoS one*, 12(5), e0177186.
- Morris, J., Neustadter, A., & Zidenberg-Cherr, S. (2001). First-grade gardeners more likely to taste vegetables. *California Agriculture*, 55(1), 43-46.
- Parmoon, G., Ebadi, A., Jahanbakhsh, S., & Hashemi, M. (2019). Physiological response of fennel (*Foeniculum vulgare* Mill.) to drought stress and plant growth regulators. *Russian Journal of Plant Physiology*, 66, 795-805.
- Tracé, E. (2023). Welke rol hebben voedselbossen in de landbouw van de toekomst?.